УДК 331.34
Бондарук І.С., аспірант
Черкаський національний університет ім. Богдана Хмельницького

СОЦІАЛЬНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В СИСТЕМІ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ

У статті розкрито економічний зміст соціального забезпечення як комплексної організаційно-фінансової категорії; узагальнено і розвинуто теоретичні основи функціонування системи соціального захисту та її ролі в соціально-економічному розвитку суспільства.

Ключові слова: соціальне забезпечення, соціальний захист, пенсійне забезпечення, пенсійна система, соціальні ризики.

Постановка проблеми. Соціальний захист завжди займав і займає одне з ключових місць в житті суспільства, держави, а також окремої людини. Соціально-економічний розвиток суспільства, негативна демографічна ситуація, що складається в багатьох країнах світу, стали передумовами того, що соціальне забезпечення нині є невід'ємною складовою державної соціальної політики. Сьогодні система соціального захисту населення є неодмінним атрибутом соціальної політики держави. Соціальне забезпечення виступає однією із складових частин соціальної політики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми соціального захисту та соціального забезпечення розглядали у своїх працях І. Сазонець, Е. Лібанова та ін. Проте залишаються ще не достатньо дослідженими теоретичні аспекти ролі й місця соціального забезпечення в системі соціального захисту. А втім, необхідність ефективного регулювання відносин щодо формування, розподілу і використання коштів, що спрямовуються на соціальне та пенсійне забезпечення, вимагає вирішення багатьох проблем теоретичного і прикладного характеру.

Метою статті є дослідження досвіду зарубіжних країн щодо організації і реформування систем пенсійного забезпечення та наукове обґрунтування можливостей його використання в Україні.

Виклад основного матеріалу. Соціальний захист населення розглядають з різних позицій. По перше, як політику держави, направлену на забезпечення соціальних, економічних, політичних і інших прав і гарантій людини.

Найбільш вдало формулюється сутність цього терміна Н. Борецькою: “соціальний захист – це система соціальних та економічних прав та гарантій, що закріплюються державою і реалізуються її соціальною політикою на основі механізмів забезпечення життєвого рівня, достатнього для відтворення і розвитку особистості на всіх етапах життєдіяльності людини” [1, с. 84]. Вважаємо досить вдалим це визначення, тому що воно враховує гарантовані державою соціальні та економічні права, та вказує мету цих гарантій – забезпечення достатнього життєвого рівня для розвитку особистості.

Наприклад, М. Ю. Денисов визначає соціальний захист як політику держави щодо забезпечення конституційних прав і мінімальних гарантій людині незалежно від її місця проживання, національності, статі і віку [2, с. 67]. Так, С. Сіденко вважає, що “соціальний захист можна визначити як сукупність законодавчо закріплених економічних, правових і соціальних гарантій, які надає суспільство кожному своєму члену в разі безробіття, втрати або різкого скорочення доходів, хвороби, народження дитини, виробничої травми, інвалідності, старості тощо” [3, с. 27]. В цих визначеннях не відображено мету законодавчо закріплених гарантій, які надає суспільство людині.

На думку лауреата Нобелівської премії Гунара Мюрдаля, під поняттям „соціальний захист населення” розуміється система законодавчих, економічних, соціальних та соціально-психологічних гарантій, рівні умови для підвищення свого добробуту за рахунок необхідного трудового внеску, економічної самостійності і підприємництва – для працездатного населення та створення певного рівня життєзабезпечення – для непрацездатних громадян [4]. На відміну від існуючих трактувань соціального захисту дане визначення цієї категорії підкреслює економічний аспект проблеми як одну з важливих умов забезпечення функціонування системи соціального захисту.

Згідно другої позиції соціальний захист трактують як систему управління соціальними ризиками з метою підтримки встановлених суспільством соціальних стандартів життя для кожної людини.

Так, на думку Ю. Шклярського соціальний захист населення – це „сукупність усіх форм, які застосовує суспільство для забезпечення захисту від ризиків захворювань, старості, для гарантування у випадку зменшення або втрати доходу” [5, с. 33]. О. Сергієнко вважає, що соціальний захист це – „реалізація права на забезпечення в разі повної,

часткової, або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від людини причин, а також в старості, та в інших випадках передбачених законодавством" [6, с. 31]. Ця дефініція не визначає суб'єктів системи соціального захисту, тобто не вказано хто гарантує ці права людині, за рахунок яких механізмів забезпечується соціальний захист населення.

На наш погляд, найбільш точним з позицій соціальної політики і економіки є визначення, запропоноване С. Ю. Яновою, яка соціальний захист населення розглядає як систему економічних, соціальних і правових відносин по управлінню соціальними ризиками суспільства для забезпечення громадянам гідного рівня життя і ліквідації несприятливих наслідків соціальних ризиків за допомогою створення цільових фондів на різних рівнях: державному і недержавному [7].

Система соціального захисту є складною, динамічною, відкритою соціально-економічною системою. Оскільки наслідки соціальних ризиків впливають на соціальну стабільність в суспільстві. Основним суб'єктом, що створює, регулює систему соціального захисту є держава. Виходячи із ступеня впливу соціальних ризиків на рівень життя населення, система соціального захисту об'єднує наступні елементи: соціальне забезпечення (соціальна допомога); соціальні гарантії і соціальні пільги окремим категоріям населення; соціальне страхування.

Таким чином, соціальне забезпечення – система суспільно-економічних заходів, спрямованих на матеріальне забезпечення населення від соціальних ризиків (хвороба, інвалідність, старість, втрата годувальника, безробіття, нещасний випадок на виробництві тощо).

Значення терміну „соціальне забезпечення" багатогранне. Він трактується по різному – і як особлива форма розподільних відносин, як функція держави, як система і форма матеріального забезпечення громадян при настанні соціальних ризиків.

Соціальне забезпечення в широкому розумінні виступає як економічна, політична, правова і соціальна категорія.

Як економічна категорія соціальне забезпечення є інструментом, який використовують суспільство і держава для вирішення найгострішої соціальної проблеми – проблеми нерівності особистих доходів людей, яка є наслідком нерівності продуктивності праці і ефективності виробництва. Справедливіший розподіл національного доходу здійснюється шляхом перерозподілу доходів за допомогою

соціальної політики, що проводиться державою, елементом якої виступає соціальне забезпечення.

З макроекономічної точки зору соціальне забезпечення – це система управління соціальними ризиками з метою компенсації шкоди, зниження або запобігання їх дії на процес розширеного відтворення населення. Як соціально-економічна категорія соціальне забезпечення є відносинами щодо перерозподілу національного доходу з метою забезпечення встановлених соціальних стандартів життя для кожної людини в умовах дії соціальних ризиків.

Як соціально-політична і правова категорія соціальне забезпечення включає: реалізацію державою політики перерозподілу доходів за допомогою правового механізму, закріплюючи нормативним шляхом організаційно-правові способи здійснення соціального забезпечення; порядок утворення відповідних фінансових систем і їх правовий статус, системи управління соціальним забезпеченням; осіб, що підлягають соціальному забезпеченню; види забезпечення і умови їх надання; механізм захисту прав громадян.

Соціальне забезпечення також є важливою соціальною категорією, оскільки забезпечення, адресоване людині суспільством і державою в тих випадках, коли вона потребує підтримки по незалежних від неї обставинах, гарантує визначений соціальний комфорт, відновлює статус повноцінного члена суспільства.

У Конституції України закріплено право громадян на соціальне забезпечення у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом, за рахунок коштів загальнообов'язкового державного соціального страхування, а також бюджетних та інших джерел соціального забезпечення [8]. Це право гарантується загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням за рахунок страхових внесків громадян, підприємств, установ і організацій, а також бюджетних та інших джерел соціального забезпечення; створенням мережі державних, комунальних, приватних закладів для догляду за непрацездатними [8].

Соціальне забезпечення певного рівня, будучи особливим соціальним інститутом держави, є або повинно бути гарантією формування гідного життєвого рівня кожного члена суспільства, збереження і підтримки його соціальної гідності і статусу шляхом надання коштів для існування при настанні вищезгаданих обставин,

які називають соціальними ризиками, маючи на увазі їх важливість і значущість з погляду суспільства.

У поняття «соціальне забезпечення» включається широкий аспект дій держави в області пенсійного забезпечення, охорони здоров'я, надання допомоги малозабезпеченим і безробітним.

Висновки. Таким чином, на відміну від систем соціального страхування, що охоплюють соціальним забезпеченням тільки працівника (сім'ю у разі смерті працівника), системи соціального забезпечення, що фінансуються за рахунок коштів держави, гарантують у відповідних, передбачених законом випадках, соціальну підтримку кожному члену суспільства.

Однією з найбільш соціально-значущих складових системи соціального захисту населення є пенсійна система, оскільки основою її побудови є ризик старості – найбільший і неминучий з соціальних ризиків. Пенсійне забезпечення сьогодні є обов'язковою підсистемою соціального захисту населення різних країн. Від того наскільки раціонально і ефективно воно функціонує, залежить рівень життя пенсіонерів, рівень соціальної напруженості в суспільстві і в цілому соціально-економічна спроможність держави.

Список використаних джерел:

1. Борецька Н.П. Регіональні аспекти соціального захисту населення // Регіональна економіка. – 2000. – № 3. – С.83-88.
2. Денисов М.Ю. Социально-экономические преобразования пенсионной системы в России: монография / РГЭА. – Ростов н/Д., 2000. – 246 с.
3. Сіденко С.В. Глобалізація економіки: соціальні наслідки і проблеми. Вісник Академії праці і соціальних відносин Федерації профспілок України. – 2004. – № 1 (25), С. 10.
4. Мюрдаль Г. Мировая экономика (проблемы и перспективы). – М., 1958. – 268 с.
5. Шклярський Ю. Соціальний захист в економічній структурі суспільства // Соціальний захист. – 1998. – № 8. – С. 33-40.
6. Сергієнко О. Соціальна політика в сучасному світі та в Україні. // Україна: аспекти праці. – 2002. – №1. – С.31.-35.
7. Страхование. Под редакцией Л. А. Орланюк-Малицкой, С. Ю. Яновой. – СПб.: Юрайт, 2011.– 832 с.
8. Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. – Агентство «Книга пам'яті України», 1996. – 80 с.